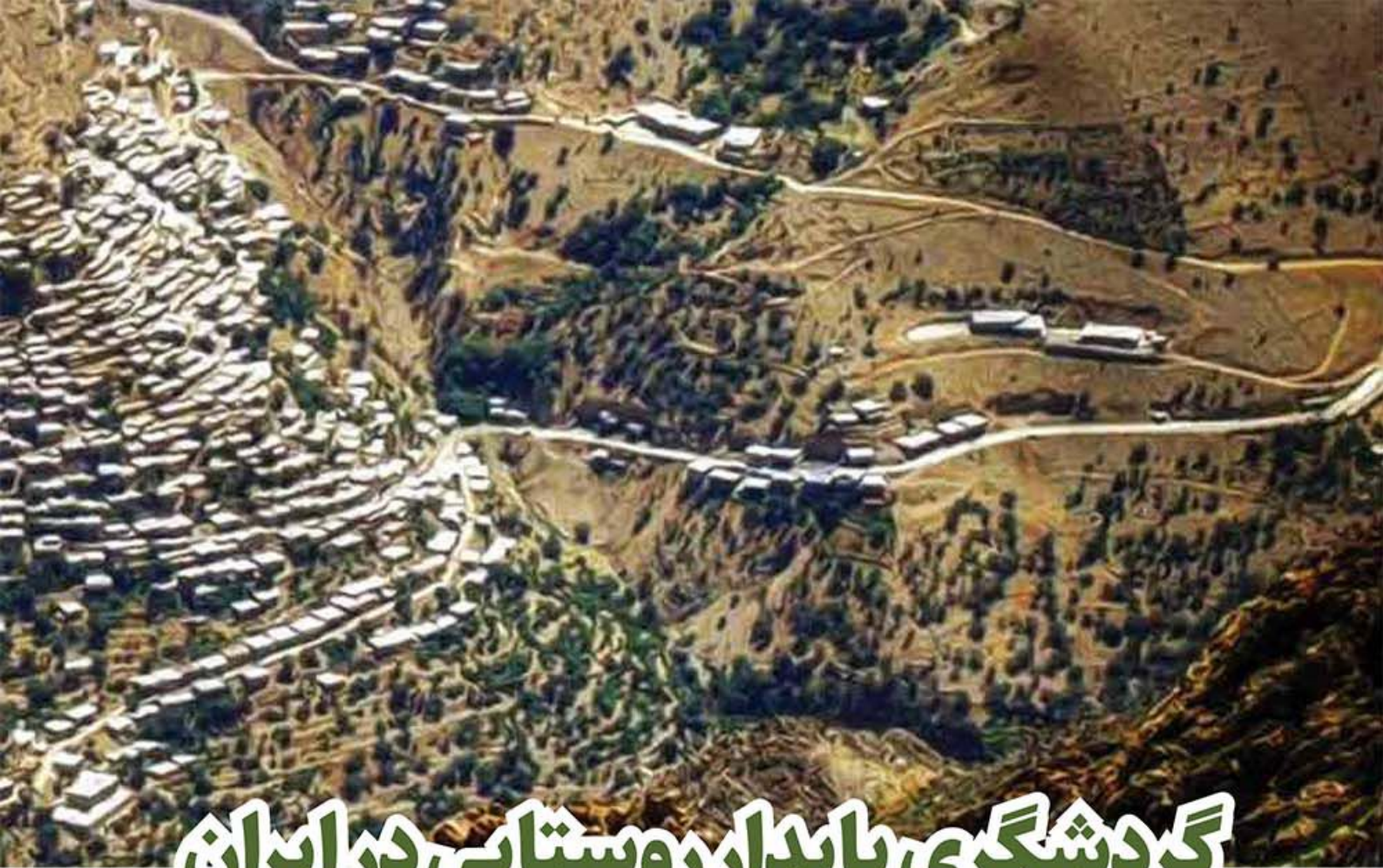




گردشگری پایدار روستایی در ایران

چشم اندازی از روستای هورامان (اورامان) استان کردستان

زاهد قادری و جان سی هندرسون

مترجم: محمد تقی زاده
کارشناس ارشد آمار صندوق کارآفرینی امید شهرستان کلاله

چارچوب جامعه محلی صورت گرفته است. مطالعه حاضر با هدف کمک به برکردن این شکاف و سه هدف اصلی برای شناسایی تأثیرهای مثبت و منفی گردشگری در یک روستا و منابع آن به دست روستاییان بررسی شده است. در این مقاله نگرانی‌ها و اولویت‌های روستاییان مربوط به گردشگری و بررسی مفهوم گردشگری پایدار روستایی از دیدگاه ساکنان و تمایل آن‌ها برای مشارکت مورد توجه است. همچنین به نقش جهانگردی روستایی به عنوان ابزاری برای توسعه اقتصادی و اثربخشی و مناسب بودن سیاست‌های فعلی دولت توجه می‌شود. مقاله با مروری بر مفاهیم گردشگری آغاز می‌شود و در ادامه با معرفی گردشگری در ایران و منطقه مدنظر می‌پردازیم. سپس روش تحقیق کیفی مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته توصیف شده و درباره یافته‌ها قبل از نتیجه‌گیری نهایی بحث می‌شود.

۲. گردشگری روستایی

گردشگری روستایی را می‌توان به طور گسترده نوعی گردشگری تعریف کرد که در مناطق روستایی اتفاق می‌افتد. مفاهیم روستایی ممکن است از نظر اجتماعی ساخته شود و بر اساس کشور و فرهنگ متفاوت باشد. با وجود این، برخی از خصوصیات مشترک را می‌توان از تراکم کم جمعیت و تنها بخش کمی از زمین که به محیط ساخته شده اختصاص داده است، درک کرد. سازمان همکاری اقتصادی و توسعه‌ای (OECD) نیز در سال (۱۹۹۴)

در این مقاله درباره مباحث پایداری و گردشگری روستایی در چارچوب ایران بحث شده است. با استفاده از رویکردی تحقیق کیفی، تجربیات بازدیدکنندگان یک روستای خاص که قبلاً مورد توجه قرار گرفته، بررسی و در برنامه‌های رسمی توسعه گردشگری قرار داده شده است. تمرکز روی واکنش ساکنان روستا و درک آن‌ها از تأثیر گردشگری و سیاست‌های رسمی است. یافته‌ها حاکی از آن است که اهالی روستا نگران استفاده از منابع طبیعی و فرهنگ محلی برای اهداف گردشگری هستند. همچنین پیامدهای منفی را که از نظر آن‌ها بیش از تأثیرات مثبت است، برای آنان نگران کننده است. مشارکت در طرح‌های دولت برای گردشگری روستایی بسیار محدود بوده و به نظر می‌رسد مزایای کمی برای ساکنان روستا دارد. بنابراین، سیاست‌های فعلی ناکارآمد به نظر می‌رسند و در صورت تحقق پتانسیل گردشگری پایدار روستایی که با استقبال و تعامل جامعه صورت خواهد پذیرفت، اصلاحات متعددی لازم است.

۱. مقدمه

گردشگری پایدار در محیط روستایی موضوعی روبه رشد است که نشان دهنده علاقه بین دانشگاهیان و متخصصان صنعت از بخش‌های دولتی و خصوصی است. شواهد و مدارکی از این روند در ایران وجود دارد که دولت در حال افزایش اهمیت آن به گردشگری روستایی است و طرح‌های متعددی را آغاز کرده است؛ اما تحقیقات اندکی در روستا و به طور کلی در



لین (۱۹۹۴) معتقد است که چهار دلیل اصلی برای اتخاذ سیستم‌های مدیریت پایدار عبارت‌اند از: حفظ مناطق حساس، تعادل درباره تقاضای حفاظت و توسعه، تحریک رشد اقتصادی مبتنی بر جامعه و حفظ ویژگی‌های ذاتی مناطق روستایی است. نویسندگان دریافت‌اند که در صورت بهره‌مندی از مزایای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، از محیط زیست محافظت می‌شود و به‌طور کلی مردم محلی نیز گردشگری را پذیرفته‌اند و از آن حمایت می‌کنند. باوجود این، گردشگری پایدار روستایی راه‌حلی ممکن برای برخی از چالش‌های پیش روی مناطق روستایی و مناطق پیرامونی مورد استقبال گانون (۱۹۹۴) کیسل‌باج و لنگ (۱۹۹۰) و تیبال (۱۹۸۸) قرار گرفته است. در هر صورت، تحقیقات زیادی درباره شرایط در مناطق پیشرفته اقتصادی جهان، نظیر اروپا، آمریکای شمالی و استرالیا و نیوزلند توسط فلیسچر و فلسنستین (۲۰۰۰)، هیل (۱۹۹۳)، مک‌دونالد و جولیفه (۲۰۰۳) و شارپلی (۱۹۹۷) صورت گرفته است. کشورهای در حال توسعه آسیا و آفریقا از برجستگی کمتری برخوردارند و همچنین از خاورمیانه نیز چشم‌پوشی می‌شود. غفلت درباره گردشگری ایران گسترش یافته و مشکل دیگر برای درک گسترده‌تر موضوع این است که بیشتر تحقیقات گردشگری به زبان فارسی منتشر شده است. باوجود این، در بخش بعدی تحلیل شایسته‌ای درباره مسائل مربوط به جهانگردی پایدار روستایی با توجه به ویژگی‌های بارز ایران و ابتکارهای اخیر بیان شده است.

۳. ایران و جهانگردی آن

ایران از بزرگ‌ترین کشورها در خاورمیانه، با مساحتی حدود ۱٫۶۵ میلیون کیلومتر مربع است و در سال (۲۰۰۶) جمعیتی بیش از ۷۰ میلیون نفر داشت و تا سال (۱۹۳۵) با عنوان پارس شناخته می‌شد و قدمتی در حدود ۷ هزار سال دارد. میراث غنی این کشور با قرار گرفتن ۱۳ مکان فرهنگی در فهرست میراث جهانی یونسکو (یونسکو، ۲۰۱۲) و ۹ نمونه از آن در مجموعه علمی میراث نامشهود جهانی (یونسکو، ۲۰۱۲) آشکار شده است.

بیان کرد که ساختارهای اجتماعی سنتی‌تر و چشم‌انداز طبیعی برجسته و دسترسی دشوارتر خواهد بود. شارپلی و رابرتز در سال (۲۰۰۴) گفتند که به احتمال زیاد کشاورزی کار اصلی روستاییان است؛ اما لزوماً نیست و گردشگری روستایی و گردشگری مزرعه همیشه هم‌معنی نیستند. آن‌ها نیز بیان کردند که ابهامات تعریفی متفاوت درباره مناطق روستایی و گردشگری روستایی همچنان وجود دارد و هر دو مفاهیم چندوجهی‌اند که تاحدی قابل تفسیر هستند. اوپرم‌ن در سال (۱۹۹۶) ادعا می‌کند که تحقیقات دانشگاهی درباره گردشگری روستایی از دهه (۱۹۵۰) میلادی شروع شده است. همچنین می‌توان به انتشار اولیه از اگر در سال (۱۹۵۸) که شرح گردشگری در مناطق آلپ و مزایایی که می‌تواند برای کشاورزان داشته باشد، اشاره کرد. مزایا شامل درآمد اضافی، اشتغال‌زایی و کاهش محرومیت روستایی است. مطالعات بعدی در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ بر تأثیرهای مثبت اقتصادی متمرکز شد، گرچه توجه به پیامدهای اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی داشت. اهمیت روزافزون گردشگری روستایی در اختصاص دادن شماره ویژه مجله جهانگردی پایدار به این موضوع در سال (۱۹۹۴) بازتاب یافته است. شارپلی در سال (۲۰۰۰) نیز بیان کرد که گردشگری روستایی می‌تواند عامل توسعه اقتصادی و زداوری اقتصادی باشد و به‌ویژه در مکان‌هایی که فعالیت‌های سنتی کشاورزی در حال کاهش است، ارزشمند محسوب می‌شود. علاوه بر این، گردشگری روستایی در برخی موارد جایگزین برتر برای گردشگری انبوه است. فردریک (۱۹۹۳) و فلیسچر و فلسنستین (۲۰۰۰) در مطالعات خود بیان کردند که بازده اقتصادی ناامیدکننده ناشی از انواع خاص گردشگری روستایی و آسیب‌رساندن به مناظر فیزیکی و فرهنگی و رزرواسیون وجود دارد. نظریه‌های پایداری باتلر (۱۹۹۹) وهاردی، بیتون و پیرسون (۲۰۰۲) بحث و تبادل نظر درباره گردشگری روستایی را به‌طور فزاینده‌ای گسترش داده است. استدلال‌کننده‌ها نتیجه می‌گیرند که رویکرد پایدار ضروری است و

آیین کهن زرتشتی در ایران سرچشمه گرفته است. همچنین مکان‌هایی با اهمیت مذهبی برای مسلمانان شیعه در آنجا وجود دارد که به مراکز زیارت تبدیل شده‌اند. این موضوع را زمانی-فراهمانی و هندرسون در سال (۲۰۱۱) مورد بحث و بررسی قرار دادند. سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری ایران (ICHTO) در سال (۲۰۱۲) بیان کرد که جغرافیای فیزیکی دربرگیرنده دو رشته کوه، یک فلات مرتفع با تپه‌های بزرگ نمکی و بیابان‌های وسیع شن، دشت‌های حاصلخیز و سواحل دریای خزر و خلیج فارس است. تنوع بسیاری از لحاظ آب‌وهوایی، خشک تا نیمه گرمسیری و نیز گیاهان و جانوران متنوع وجود دارد. از نظر سیاسی و اجتماعی، انقلاب سال ۵۷ نقطه عطفی در ایران بود و به بنیان‌گذاری جمهوری اسلامی ایران انجامید. این کشور، کشوری اسلامی بوده و با رعایت اصول اسلامی و قوانین شریعت اداره می‌شود. شواهدی از گردشگری در ایران از زمان‌های بسیار قدیم وجود دارد؛ اما تلاش‌های مدرن برای توسعه از ۷۵ سال پیش با تأسیس دفتر جلب سایه‌بان در وزارت کشور آغاز شد. تاریخ و جغرافیای ایران باعث ایجاد تعداد زیادی از جاذبه‌ها و فعالیت‌های واقعی و بالقوه بازدیدکنندگان شامل اسکی، کوهنوردی، پیاده‌روی و تعطیلات ساحلی می‌شود. جذابیت محیط زیست به رسمیت شناخته شده است و یک کمیته ملی بوم گردی وجود دارد که به دنبال ارتقا و حفظ طبیعت است. با این حال، بیش از سه میلیون ورود بین‌المللی در سال (۲۰۱۰) ثبت شده است. برخی موانع گردشگری و رشد آن عبارت‌اند از: محدودیت‌های اجتماعی، محدودیت ویزا، نواقص در اسکان و حمل و نقل و بازاریابی ناکافی که شرکت یورو مانیتور مستقر در لندن (Euromonitor) در سال (۲۰۱۱) و واحد اطلاعات اقتصادی (EIU) در سال (۲۰۰۸) به این نکات اشاره کردند.

در سال (۲۰۱۲) واحد اطلاعات اقتصادی (EIU) اذعان کرد: انجمن‌های منفی با تحریم‌های اعمال شده علیه ایران به دلیل برنامه هسته‌ای، تنش‌های مداوم با قدرت‌های غربی و بی‌ثباتی منطقه تقویت می‌شوند. دفتر آمار سال (۲۰۱۱) بیان کرد که بازارهای ورودی اصلی کشورهای همسایه مانند عراق، ترکیه، ارمنستان، آذربایجان و افغانستان هستند و بیشتر گردشگران دیگر از بقیه کشورهای خاورمیانه و آسیای میانه و جنوبی هستند. زمانی-فراهمانی و هندرسون در سال (۲۰۱۰) بیان کردند که مسافران در تعطیلات به

تورهای فرهنگی و طبیعت گردی و همچنین سفرهای مطالعاتی می‌پردازند و بسیاری از ایرانیان مقیم خارج از کشور برای بازدید از دوستان و اقوام یا برای زیارت بازمی‌گردند. (Euromonitor) نیز در سال (۲۰۱۱) به این موضوع اشاره کرد که تقاضای داخلی قابل توجهی وجود دارد و هفت میلیون سفر در سال (۲۰۱۰) انجام شده است؛ اما هزینه کل شهروندان بسیار کمتر از هزینه مسافران خارج از کشور است.

خوش‌بینی بی‌اساس نیست؛ زیرا مناطق روستایی ایران جاذبه‌های گردشگری زیادی برای ارائه به بازدیدکنندگان دارند. آن‌ها خانه اقوام بومی هستند و به بسیاری از روستاییان شخصیت عطا کرده‌اند. با استفاده از این منابع، دولت تلاش کرده است گردشگری روستایی را توسعه دهد که ابزاری برای کاهش فقر و ایجاد اشتغال محسوب می‌شود. گردشگری روستایی در سیاست‌های گردشگری ملی به یک اولویت تبدیل شده است و در برنامه جامع توسعه و مدیریت جهانگردی ایران (۲۰۰۰-۱۹۹۸) و سایر استراتژی‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت که تعهد به توسعه پایدار را برجسته می‌کنند، مورد توجه قرار گرفت. کمیته هدایت گردشگری روستایی (RTSC) تحت نظارت (ICHTO)، در سال (۲۰۰۴) تأسیس شد که نمایندگان آژانس‌های مختلف دولتی را شامل می‌شود. (RTSC) متعاقباً بیش از ۴۰۰ روستا را به عنوان مقصد گردشگری روستایی با پتانسیل بالا برگزید و (ICHTO) شروع به تهیه سه مرحله «برنامه‌های استراتژیک، ساختاری و گردشگری روستایی» برای ۳۰۰ روستا از ۴۰۰ روستا کرد که باقی‌مانده روستاها نیز در آینده ارزیابی خواهد شد. این طرح‌ها حدود ۵,۲ میلیون دلار هزینه داشته و اساساً امکان سنجش مطالعات بوده است و شامل تجزیه و تحلیل (SWOT) (نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات) جاذبه‌ها و امکانات دهکده‌ها می‌شوند که قادری درباره این موضوع در سال (۲۰۰۹) بحث و بررسی کرد.

با این حال، تلاش‌ها برای به کار بردن گردشگری به عنوان عاملی مؤثر در توسعه اقتصاد روستایی، همیشه مورد استقبال قرار نگرفته یا به اندازه مفید و سودمند پیش‌بینی نشده است. به دنبال شناسایی روستاها، مقامات رسمی و مجریان تورهای خصوصی و آژانس‌های مسافرتی بدون اطمینان از وجود زیرساخت‌های مناسب تبلیغات را آغاز کردند. به ندرت درباره جوامع مشاوره صورت گرفته و نگرانی‌هایی در بین ساکنان و سازمان‌های غیردولتی در

گردشگری در مقیاس قابل توجهی از لحاظ تجاری دارای تاریخچه کوتاهی در هورامان و روستاهای اطراف آن است. مسافران پرماجرا که یک بار از این روستا بازدید به عمل آوردند، از روستاهای دیگر نیز بازدید می کردند. گردشگران داخلی که به دنبال تجربیات جدید بودند و از محیط های مدرن شهری فرار می کردند، به این منطقه در دو دهه گذشته بیشتر توجه کرده اورامان تخت نمونه ای عالی از سنت ها و میراث کردی در نظر گرفته شده است که توسط مراسم عروسی پیر شلیار نشان داده شده و هر ساله صدها ناظر را در فوریه و آوریل به دام می اندازد. تصویر این مراسم را می توانید در شکل ۲ مشاهده کنید.



شکل ۲. مراسم عروسی سنتی پیر شالیار، هورامان

بیشتر این مراسم ها در تورهای روزانه و با حمایت و برنامه ریزی آژانس های مسافرتی برگزار می شوند؛ اما تعداد زیادی از مسافران به طور مستقل در این مراسم ها شرکت می کنند. در موارد دیگر، هورامان تخت معمولاً یک توقف طولانی در یک تور طولانی تر است و بازدیدکنندگان چند ساعت را در آنجا می گذرانند و گاهی اوقات در بازارچه های محلی کنار جاده، مانند آن هایی که در شکل ۳ است، خرید می کنند. انواع مختلفی از سرمایه گذاری های گردشگری در مقیاس کوچک، از جمله فروشگاه های سوغات و اسکان در خانه های خصوصی وجود دارد که با کاهش کشاورزی و دامپروری، افزایش یافته است. آماری رسمی وجود ندارد؛ اما شورای روستا تخمین می زند که در حال حاضر این روستا سالانه حدود ۱۵۰,۰۰۰ بازدیدکننده دارد که عمدتاً در یک دوره از اوایل بهار تا اواسط پاییز (مارس تا اوایل نوامبر) است. حدود ۵۰۰ نفر از جهانگردان خارج از کشور هستند که معمولاً در زمان برگزاری جشن ها شرکت می کنند.



شکل ۳. بازارچه محلی هنر و صنایع دستی در شهر هورامان

خصوص پیامدهای افزایش گردشگری ایجاد شده است. شرکت های مشاوره ای که برنامه ها را تهیه کرده بودند، بیشتر به انجام برنامه ریزی شهری عادت داشتند و نتیجه گیری و توصیه ها گاهی اوقات صرفاً روی میز مطالعه انجام می گرفت. منابع طبیعی و فرهنگی بارزش و محدود، آسیب دیده و روستاییان نیز در عوض از نظر مالی درآمد کمی به دست آورده اند. بنابراین، برنامه ریزی ناکافی گردشگری پایدار روستایی را تهدید کرده است و استدلال هایی را مبنی بر اینکه گردشگری این ظرفیت را دارد که بتواند سهم مثبتی در جوامع و اقتصادهای محلی داشته باشد. این موضوع را نیز قادری در سال (۲۰۰۹) در دهکده ای خاص نشان داده شده است و در زیر مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

۴- منطقه مورد مطالعه هورامان

اورامان یا هورامان نام منطقه ای کوهستانی است در استان کردستان، در غرب ایران که چندین دهکده سنتی کردنشین را در برمی گیرد. ساکنان و زبان آن ها به هورامی معروف هستند. این گویش یکی از شاخه های معروف زبان کردی و شبیه به اوستایی است که زرتشتیان باستان نیز این گونه صحبت می کردند. این منطقه به عنوان قلب آداب زرتشتی قبل از اسلام شناخته شده است و بسیاری از کلمات محلی مربوط به دوره ساسانیان است. همچنین بقایای آتشکده های باستان نشان می دهد که جمعیت این افراد قبل از اینکه به اسلام روی آورند، زرتشتی بوده اند. هوا در بهار و تابستان دلپذیر است؛ اما در زمستان بسیار سرد است. کشاورزی با توجه به آب و هوا و زمین های سنگی محدود شده؛ اما باغ ها شکوفا شده اند و زمین با درختان گردو، انار، انجیر و توت پوشیده شده است. این استان به بخش های روستایی، تحت نظارت یک شورای روستایی که مراقبت از امور روستا را انجام می دهد، تقسیم می شود. مهم ترین روستا از نظر وسعت و جذابیت گردشگری، اورامان تخت است که در دره ای احاطه شده توسط کوه های پوشیده از برف در ۶۳ کیلومتری جنوب مریوان واقع شده است. در ایران به مثابه یکی از «ده روستای شگفت انگیز» شناخته شده است و در سال (۲۰۰۷) به میراث جهانی توسط یونسکو در (۲۰۱۲) معرفی شد. روستاییان معمولاً در خانه های ساخته شده از سنگ با سقف های کوتاه زندگی می کنند و این خانه ها به صورت پله ای ساخته می شوند، به گونه ای که سقف یک خانه، حیاط خانه دیگری است که شکل ۱ در زیر زمستان این روستا را نشان می دهد. مردم این روستا لباس کردی می پوشند و همراه با کشت میوه و سبزیجات در کناره ها و کف دره به کار گله داری گوسفند و بز می پردازند. کارهای کشاورزی به طور معمول با کمک زنان و کودکان صورت می پذیرد؛ اما مکانیزه شدن کشاورزی زمان بیشتری را برای انجام کارهای دیگر به آن ها اختصاص داده و برخی از این موارد مربوط به گردشگری است.



شکل ۱. روستای هورامان تخت در فصل زمستان

شورای روستایی در کنار سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کردستان به (ICHTO) گزارش می‌دهند که اکثر اوقات به امور گردشگری می‌پردازند. بودجه هر دو سازمان محدود به نظر می‌رسد و اغلب برای مدیریت کافی نیست. آن‌ها تمایل دارند که به صورت موقت عمل کنند و در توسعه گردشگری نقش ثانویه و پشتیبان ایفا کنند و این روند را در صورت امکان تسهیل کنند. این روستا برای طرح (RTSC) انتخاب شد و یک طرح رسمی با هزینه ۳۵۰۰ دلار توسط مشاوران خارجی در سال (۲۰۰۸) تهیه و تکمیل شد. اهداف این بود که چشم‌اندازهای گردشگری هورامان تخت را کشف، چالش‌های توسعه را شناسایی و اقدامات آینده را توصیه کنند. با این حال، نواقصی که قبلاً به آن اشاره شد، وجود دارد و کاملاً مشهود است.

۵- روش‌شناسی

داده‌های اولیه و ثانویه برای تحقق و اهداف مطالعه مورد نیاز بود که به جمع‌آوری آن‌ها پرداخته شد. داده‌های ثانویه از منابع منتشرشده در داخل و خارج از ایران، از جمله گزارش‌ها و برنامه‌های رسمی جمع‌آوری شد. مصاحبه‌های نیمه‌ساختاری چهره‌به‌چهره با سرپرستان خانوار به عنوان مناسب‌ترین روش برای جمع‌آوری اطلاعات اولیه انتخاب شد.

چنین تکنیکی بحث آزاد درباره یک موضوع را تشویق می‌کند؛ اما می‌تواند مقایسه‌هایی از پاسخ‌ها را به همراه داشته باشد. نمونه‌ای از ۶۴ خانوار یا ۱۰ درصد از کل هورامان تخت با نمونه‌گیری تصادفی منظم از لیست خانواده‌ها تهیه شده توسط شورای روستا انتخاب شده است. مطابق با این تکنیک، جمعیت به ترتیب تصادفی با اندازه فاصله ۱۰ نفر لیست شده‌اند. مصاحبه‌ها به گویش محلی و در حدود ۳۰ تا ۶۵ دقیقه به طول انجامید که در اواسط سال (۲۰۰۹) بیش از یک ماه بررسی‌ها مورد مطالعه و بحث قرار گرفت. ۵۵ مصاحبه انجام شد و بنابراین میزان پاسخ به سوالات ۸۶ درصد بود. ۴۳ شرکت‌کننده مذکر و ۱۲ نفر دیگر مؤنث بودند. کسانی هم بودند که به دلایل مختلفی از قبیل عدم علاقه، عدم حضور در خانه و نداشتن وقت کافی از پاسخ به سوالات امتناع ورزیدند.

چهار دستیار تحقیقاتی با سابقه گردشگری فعالیت‌های میدانی را انجام دادند و سه نفر دیگر نیز مطالب ضبط‌شده را به انگلیسی ترجمه کردند. این مصاحبه‌ها بر اساس ۱۰ سؤال درباره گردشگری روستایی که عمدتاً به

تأثیرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی گردشگری در روستا مربوط می‌شد، تهیه و تدوین شده است. همچنین درباره نقش زنان در گردشگری، حمایت دولت از توسعه گردشگری در روستا و درک موانع توسعه پایدار گردشگری مطالعه صورت گرفت. از پاسخ‌دهندگان خواسته شد تا بعد از پاسخ به سؤال اولیه، نظرهای خود را شرح دهند. سپس داده‌ها به صورت موضوعی در راستای تم‌های اصلی تجزیه و تحلیل شد. تجزیه و تحلیل موضوعی کیفی به طور گسترده‌ای در تحقیقات علوم اجتماعی، به ویژه گردشگری، مورد استفاده قرار نمی‌گیرد و برای تمرین فعلی که مربوط به بازتاب‌های شخصی و افکار پاسخ‌دهندگان باشد، مناسب است. با وجود این، محدودیت‌ها مورد تأیید قرار گرفته و شامل این احتمال است که پاسخ‌دهندگان درباره برخی موارد که حساس تلقی می‌شوند، آزادانه صحبت نکنند. همچنین مردان غالباً مجاز به پاسخ‌گویی نبودند؛ حتی اگر بعضی اوقات سرپرست خانوار بودند.

۶. یافته‌ها و بحث

۶.۱ تأثیرهای اجتماعی و فرهنگی

گلسون گادفری، گودی آسالم و وان در بورگ در سال (۱۹۹۵) بیان کردند که تأثیرهای اجتماعی و فرهنگی گردشگری قابل تشخیص است؛ اما اغلب به عنوان اثر «مردم» در نظر گرفته می‌شوند. اسمیت نیز در سال (۱۹۹۵) بیان کرد که این موضوع از تعامل بین ساکنان و بازدیدکنندگان ناشی می‌شود. چنین ارتباطی ممکن است باعث تغییر در زندگی روزمره، سنت‌ها، ارزش‌ها، هنجارها و هویت ساکنان مقصد شود. پاسخ‌دهندگان این نظرسنجی تأثیرهای مطلوب فرهنگی و اجتماعی گردشگری را در این روستا ذکر کردند؛ گرچه وقتی مردم محلی احساس می‌کردند که از گردشگران سود می‌برند، مواضع مثبت‌تر می‌شد. بیداری بین ساکنان به اهمیت حفظ میراث روستایی که از یک دهه پیش در معرض خطر نابودی قرار داشت، مشهود بود. همچنین از نظر رشد سریع بازار هنر و صنایع دستی که به علت تقاضای گردشگران به وجود آمده بود، استقبال به عمل آمد. اهالی این روستا از ملاقات با افراد جدید و تمرین مهارت‌های زبانی خود لذت بردند و از برخی از امکانات روستا که منشأ آن‌ها را مدیون گردشگران بودند، قدردانی کردند.

مزیتی که گردشگری برای بسیاری از زنان داشت به این دلیل بود که بیشتر بنگاه‌های گردشگری خانوادگی و در مقیاس کوچک بودند. زنان قبلاً محدود به کار کشاورزی و ساخت صنایع دستی بودند؛ اما توسعه

مورد مطالعه قرار گرفت. در هورامان، اکثریت (۷۵ درصد) از پاسخ‌دهندگان این نظر را داشتند که تجاری‌سازی فرهنگ ملموس و ناملموس و میراث فرهنگی گسترده شده است. مراسم‌ها، رویدادها، فعالیت‌ها، هنر و صنایع دستی برای برآورده کردن انتظارات بازدیدکنندگان سازگار شده است. برخی از پاسخ‌دهندگان (۳۰ درصد) از تولید و توزیع صنایع دستی ناراحت بودند و یک نفر نیز اشاره کرد: «مروزه به دلیل تقاضای زیاد برای چنین محصولاتی، کیفیت صنایع دستی محلی کاهش یافته است. افراد محلی که در این تجارت مشغول فعالیت هستند، کیفیت را کاهش داده و قیمت را متناسب با نیاز مشتریان افزایش داده‌اند.»

حدود ۲۷ درصد پاسخ‌دهندگان ادعا کردند که مواد غذایی مانند عسل، میوه‌های خشک و لبنیات در حال کاهش است؛ در حالی که قیمت آن هم برای روستاییان و هم برای مراجعه‌کنندگان افزایش می‌یابد. باوجود این، اعتراف شده است که هنوز هم می‌توان وسایلی با کیفیت خوب از جمله (کفش‌های خانگی)، حک شده‌های چوبی، لباس‌های سنتی کردی و وسایل ساخته‌شده بافندگان را پیدا کرد که در شکل ۴ نشان داده شده است.



شکل ۴. لباس‌ها و مواد سنتی کردی ساخته‌شده بافته

۶.۲. تأثیرهای اقتصادی

تقریباً همه پاسخ‌دهندگان معتقد بودند که گردشگری درآمد و اشتغال ایجاد می‌کند، بازاری برای محصولات محلی است و با تنوع‌بخشیدن این محصولات به اقتصاد کمک می‌شود. با وجود تردید برخی از افراد درباره اصول برجسته‌تر شدن بیشتر زنان ناشی از گردشگری روستایی، توافق شد که آنان در بعضی خانواده‌های خاص به نان‌آور اصلی خانواده تبدیل شوند. درآمد حاصل از ساخت و فروش صنایع دستی و غذاهای پخته‌شده و کار کردن محل اقامت در خانه توسط زنان حاصل می‌شود. اما این مقدار برای افراد محلی نسبتاً اندک بود و کم محاسبه می‌شد و کمتر از ۱۰ درصد ساکنان روستا برای معیشت خود به گردشگری وابسته بودند. هر شغلی فصلی و کم‌درآمد بوده و

تصور می‌شد

مزیتی که گردشگری برای بسیاری از زنان داشت به این دلیل بود که بیشتر بنگاه‌های گردشگری خانوادگی و در مقیاس کوچک بودند. زنان قبلاً محدود به کار کشاورزی و ساخت صنایع دستی بودند؛ اما توسعه گردشگری فرصت‌های شغلی دیگری را نیز در اختیار آن‌ها گذاشت. این موضوع می‌تواند وضعیت آن‌ها را در جامعه ارتقا بخشد و به زنان استقلال بیشتری دهد. از سرپرستان خانوار مذکور سؤال شد که آیا آن‌ها اجازه می‌دهند که از اعضای خانواده خود در صنعت گردشگری شاغل شوند که ۳۵ درصد موافق بودند. ۴۰ درصد گفتند که امتناع خواهند کرد و ۲۵ درصد نیز حفظ کردن شغل خود را مدنظر داشتند. تقریباً یک سوم خانوارها قبلاً زنانی داشتند که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در گردشگری کار می‌کردند. مردان مخالف این ایده به پیروی از این عقیده سنتی مبنی بر اینکه مکان یک زن در خانه است و باید از خانه و خانواده مراقبت کنند، پابند بودند. باوجود این، میزان درگیری زنان و پذیرش کمک آنان که از یافته‌های دیویدیک در سال (۲۰۰۲) است، تأیید می‌کند که گردشگری روستایی می‌تواند نقش‌ها و روابط جنسیتی را در جوامع تغییر دهد و به زنان استقلال بیشتر و احساس هویت قوی‌تری بدهد.

باوجود این، طیف وسیعی از تأثیرهای منفی فرهنگی و اجتماعی نیز در مصاحبه‌ها مشخص شد. در روابط بین جامعه و گردشگران و اپراتورهای تور مواردی از نارضایتی، خصومت، ناسزاگویی و بیگانگی وجود داشته است. روستاییان تغییرات بی‌سابقه‌ای را در جامعه و مسیرهای زندگی توصیف می‌کنند که بخشی، اما نه همه آن مربوط به حضور گردشگران است. احساس می‌شد که جوانان کم‌وبیش هیچ توجهی به فرهنگ اجدادی خود نکرده و آرزوی سبک زندگی شهری را دارند؛ در حالی که اعضای بزرگ‌تر جامعه مشتاق حمایت از سنت‌ها بودند. یک سرپرست خانوار اظهار داشت که چگونه «سبک زندگی نسل جوان در روستا تغییر یافته است. آن‌ها علاقه‌مند به خوردن غذاها و نوشیدنی‌های غیر محلی، پوشیدن لباس‌های غیرمتعارف هستند و می‌خواهند به همان شکل سرگرمی به‌عنوان گردشگران سرگرم شوند. ما یک جامعه کاملاً سنتی و مذهبی هستیم، به گونه‌ای که گردشگری تأثیر نامطلوبی بر ساختار اجتماعی داشته است.» اصالت فرهنگ و نمایش‌های فرهنگی که در معرض دید گردشگران قرار می‌گیرد، موضوعی است در سراسر جهان و مک کان در سال (۱۹۷۳) از پدیده اصالت صحنه‌ای می‌نویسد. از این رو گردشگران از دسترسی به اصل محروم می‌شوند و در نتیجه قربانی بهره‌برداری از صنعت گردشگری خواهند شد. در کنار ساکنان که ممکن است در این روند همکاری کنند یا نکنند، این موضوع نیز توسط جابرا، هیلی و سیلس در سال (۲۰۰۳)

گردشگران در ابتدا از شهرها آمده و بسته‌های تجاری را از مشاغل آنجا خریداری می‌کردند. ارائه‌دهندگان خدمات مانند شرکت‌های حمل‌ونقل نیز غالباً در خارج از محل مستقر بودند. یکی از پاسخ‌دهندگان که یک هتل کوچک را در دهکده اداره می‌کرد، اظهار داشت:

«گردشگران هر روز به اینجا می‌آیند. ما تقریباً روزانه بیش از ۵۰۰ گردشگر می‌بینیم؛ اما تعداد کمی از آن‌ها در این هتل و سایر اقامتگاه‌های این روستا اقامت می‌کنند. بیشتر آن‌ها بازدیدکننده‌ای یک‌روزه هستند که در هتل‌های شهری اقامت خواهند کرد. ما مزایای بسیار کمی داریم، بخش عمده‌ای از این مزایا به جیب نمایندگان مسافرتی و سایر ارائه‌دهندگان خدمات می‌رود.»

مصاحبه‌شوندگانی که به‌طور مستقیم درگیر گردشگری نبودند، از نحوه توزیع نابرابر درآمد در روستا و تمرکز در بین کسانی که محل اقامت، غذا و حمل‌ونقل محلی را تأمین می‌کنند، انتقاد کردند. افراد غیر ذی‌نفع احساس کردند که گردشگری در عملکرد مفروض خود به‌عنوان ابزاری برای ریشه‌کن کردن فقر شکست خورده است و همچنین رسیدگی به نابرابری‌های اساسی ساختاری را به تأخیر انداخته است. باتوجه به مهاجرت به خارج از روستا، پاسخ‌دهندگان اعتراف کردند که کاهش بخش کشاورزی و نبود شغل در این روستا باعث شده است که بسیاری از ساکنان جوان‌تر به شهرها بیایند. از جمله انگیزه‌ها جست‌وجوی شغل و به‌ویژه شغل دولتی، تحصیلات، چشم‌اندازهای پیشرفته ازدواج و سطح زندگی بهتر بود. برخی از آن‌ها به شهرهای بزرگ مانند تهران عزیمت کرده بودند که به‌طور موقت به‌عنوان کارگران روزمزد مشغول به کار شوند و به نظر نمی‌رسید مصاحبه‌شوندگان بدانند که گردشگری در کاهش سرعت این الگوی مهاجرت تأثیر معنی‌داری داشته است؛ اگرچه یادآوری می‌شود که برخی از افراد به‌منظور راهاندازی یک تجارت گردشگری از مراکز شهری برگشته‌اند. بیش از نیمی از افراد که اعضای خانواده آن‌ها مهاجرت کرده‌اند، گفتند که در صورت وجود شغل‌های مناسب در صنعت گردشگری پررونق که مورد حمایت مقامات است، این بستگان باز خواهند گشت.

۱۶.۳ اثرهای زیست‌محیطی

به نظر می‌رسد که گردشگری آگاهی روستاییان از محیط‌زیست را بیشتر کرده و ارزش آن را نزدشان افزایش داده و به تأسیس یک سازمان غیردولتی هورامان ویژه حفاظت‌شده منجر است. باوجود این، بدون استثنا، پاسخ‌دهندگان اظهار داشتند که گردشگری تأثیرهای منفی بر محیط‌زیست دارد. فرسایش، تخریب، زباله، خطر آتش‌سوزی و خرابکاری برجسته شده است. اکثریت (۸۰ درصد) مصاحبه‌شوندگان ادعا کردند که ساخت‌وساز کنترل نشده با پیامدهای نامطلوب رخ داده است. عجله‌ای برای افتتاح چایخانه‌ها، سوپرمارکت‌های کوچک، مهمانخانه‌ها و فروشگاه‌های صنایع دستی وجود داشته که این روستا ظرفیت اسکان آن‌ها را ندارد. علاوه بر خسارت جسمی، قیمت زمین و املاک افزایش یافته بود. شکایاتی وجود داشت که از درختان و سنگ‌ها به‌طور غیرقانونی برای ساخت‌وساز استفاده و باعث نابودی منابع طبیعی می‌شد. باین‌حال، اشاره شد که توسعه عمومی مقصر بسیاری از تخریب‌های محیط‌زیست است که پس از آن توسط گردشگری تشدید شد.

به گفته یکی از پاسخ‌دهندگان

«در قدیم، هورامان به‌دلیل داشتن باغ‌های عالی و سرسبز و میوه‌های مرغوب مشهور بود. متأسفانه آبی که برای آبیاری استفاده می‌شد برای مصارف روستاییان منتقل شد و باغ‌ها خشک شدند. ساکنان درختان باغ را قطع کرده و برای ساخت‌وسازها فروخته می‌شوند.»

بازدیدکنندگان به‌دلیل رفتار غیرمسئولانه خود و ترک زباله در اماکن اردوگاه و جاذبه‌های گردشگری که باعث ایجاد بوی بدی در دهکده شد، محکوم شدند. مشکل زباله با این واقعیت بدتر شد که هیچ ظرفی برای زباله یا روش رسمی برای جمع‌آوری آن وجود نداشت. ازدحام ترافیک و آلودگی صوتی در فصل اوج گردشگری نگرانی جدی سایر مصاحبه‌شوندگان بود. جاده‌ها باریک بود و اگرچه روزانه بیش از ۲۰۰ وسیله نقلیه تردد می‌کرد، اما در روستا پارکینگ وجود نداشت.

۱۶.۴ گردشگری پایدار روستایی و موانع توسعه

در پاسخ به سؤالی درباره چگونگی درک گردشگری پایدار و نوع گردشگری ترجیحی آن‌ها، پاسخ‌دهندگان درباره گردشگری که مزایای متنوعی را برای مردم محلی به ارمغان آورده و در حفظ فرهنگ خود کمک کرده است، صحبت کردند. ساکنان محلی باید در تصمیم‌گیری‌ها دخیل باشند، نه اینکه موضوعات از طرف افراد خارج از روستا دیکته شود. مشاغل باید برای فرزندان‌شان در دسترس باشد و منابع طبیعی آن‌ها بهتر است برای نسل جوان محافظت شود. باید بازدیدکنندگانی که مسئولیت‌پذیر بودند، احترام به آداب و رسوم و سنت‌های گذشتند و از طبیعت و محیط‌زیست مراقبت می‌کردند، مورد توجه قرار گیرند. درواقعیت، اکثر پاسخ‌دهندگان حدود (۸۳ درصد) موافق بودند که گردشگری میراث طبیعی و فرهنگی شکننده در هورامان تخت بوده و به‌دلیل فعالیت فشرده گردشگری تهدید می‌شود. یک اقلیت که حدود (۲۷ درصد) می‌شد، برخی از اثرهای مثبت، مانند حفاظت از بناهای تاریخی را توصیف کردند؛ اما مخالفان بر این باورند که حفاظت از فرهنگ و طبیعت روستایی ناکافی است و توسط سیاست‌گذاران و دست‌اندرکاران نادیده گرفته شده است.

مقامات، روستاییان را به این شرط که به رفع فقر آن‌ها و بهبود زیرساخت‌های محلی کمک می‌کند، به شرکت در طرح‌های گردشگری روستایی تشویق کرده‌اند. گردشگری به‌عنوان جایگزینی برای کشاورزی و دامداری ارائه شده که در طولانی‌مدت در حال کاهش بوده است. باین‌حال، اکثریت پاسخ‌دهندگان (۸۱ درصد) گفتند که علاقه و تعامل بسیار کمی در طرح‌های رسمی گردشگری روستایی توسط جامعه محلی وجود دارد. ابراز سرخوردگی، ناشی از عدم تحقق وعده‌های گذشته، به تمایل نداشتن به مشارکت منجر شده است. سایر موانع شرکت در این زمینه، درک منابع ناکافی اختصاص داده‌شده به برنامه‌ها، وجود نداشتن سازوکارهای اداری و احساس محرومیت بود. به نظر می‌رسد که قبلاً در تصمیم‌گیری‌ها

درمورد توسعه گردشگری، با افراد محلی مشاوره نشده بود یا به آن‌ها کمک نشده تا از فرصت‌ها بیشتر استفاده کنند. تمایل به توانمندسازی از طریق ابزارهایی مانند کسب مهارت‌های ضروری برای راهاندازی تجارت گردشگری و دسترسی به بودجه وجود داشت. همه مصاحبه‌شوندگان از سطح حمایت دریافت‌شده از دولت برای توسعه گردشگری، به‌ویژه درباره کمک‌های مالی کمتر از حد انتظار برای نوسازی و تبدیل محل‌های قدیمی برای استفاده از گردشگری، گلایه داشتند. برخلاف اطمینان، دریافت وام بانکی به دلیل مقررات سخت‌گیرانه و نرخ بهره بالا غیرممکن بود. بسیاری از خانواده‌ها (۴۲ درصد) مشتاق افتتاح یک تجارت کوچک گردشگری در مقیاس کوچک یا متوسط در این روستا بودند؛ اگرچه آن‌ها به آسیب‌های احتمالی توجه داشتند و تبدیل ساختمان‌های موجود را پیش‌بینی می‌کردند و نه سازه‌های جدید. باین‌حال، آن‌ها توانایی مالی لازم را ندارند و استدلال می‌کنند که پول دولت از طریق برنامه‌های مطالعاتی و تبلیغات در رسانه‌های محلی و ملی هدایت می‌شود. مجوز ساخت و بهره‌برداری از تأسیسات گردشگری یک مانع دیگر بود؛ زیرا گفته می‌شود رویه‌ها بسیار دشوار و وقت‌گیر است. به‌طور کلی، سیاست‌های رسمی گردشگری نقص داشتند و مسئولان بدون هیچ رویکرد روشنی برای مدیریت گردشگری در روستا بی‌اثر هستند. هماهنگی بین آژانس‌های مربوط وجود نداشت و ساکنان نیز مقصر بودند که نتوانستند همکاری کنند.

صحت از شرایط فعلی در روستا به میان آمد که اکثر (۷۴ درصد) پاسخ‌دهندگان به ضعف‌های جدی در زیرساخت‌ها و خدمات عمومی اشاره داشتند. نمونه‌هایی از این ضعف‌ها: نبود شبکه‌های حمل‌ونقل رضایت‌بخش، ارتباط از راه دور، تأمین آب، دفع زباله و فاضلاب است. کاستی در استاندارد اقامتی توریستی، پذیرایی، تفریحی و حمل‌ونقل نیز مشاهده شد. فراخوانی برای گالری‌های هنری و موزه‌های روستایی بیشتر برای آموزش گردشگران درمورد فرهنگ و میراث محلی وجود داشته است. سران‌خاتوار ادعا کردند که این روستا نمی‌تواند با افزایش حجم گردشگران بدون سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها مقابله کند. آن‌ها توضیح دادند که جاده اصلی منتهی به روستا فقط برای دو اتومبیل که از کنار هم عبور می‌کردند، گسترده بود و در مواقعی که فقط کمی برف وجود داشت، اغلب بسته می‌شد. علاوه‌براین، جاده‌های روستاهای دیگر آسفالت مناسب نداشت و در وضعیت تعمیر قرار نگرفت که در این صورت سفر سخت و خطرناک می‌شود. بزرگ‌ترین اضطراب، وجود نداشتن فاضلاب و دفع زباله در این روستا بود. بازدیدکنندگان بر جمعیت و فشارهایی بر خدمات عمومی افزوده‌اند؛ اما بهداشت نامناسب و آلودگی زباله بهداشت عمومی را به خطر انداخته و باعث ایجاد بیماری شده است.

۷. نتیجه‌گیری

مصاحبه‌ها نشان داد که روستاییان از مفهوم گردشگری پایدار روستایی‌گردانی می‌کنند؛ اما احساس می‌کنند که این کار را صنعت خصوصی یا دولت یا در حقیقت سایر هم‌روستاییان انجام نمی‌دهند. پاداش‌های اقتصادی شاید بیشترین استقبال را داشته

باشند و پس از آن تحریک آگاهی و حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی به وجود آمده است. باوجوداین، روش جامعه محلی و فرهنگ سنتی در معرض خطر گردشگری بود. همچنین تخریب بافت روستایی و محیط‌های فیزیکی آن در کنار بار سنگین زیرساخت‌ها نگرانی اساسی محسوب می‌شد. جای تعجب نیست، کسانی که بیشترین بهره‌را از گردشگری می‌گرفتند، احتمالاً در حمایت از آن مشتاق‌تر بودند. به نظر می‌رسد درمورد نابرابری در نحوه سهم بازده مالی حاصل از گردشگری نارضایتی در جامعه وجود داشته است. همچنین شایان‌ذکر است که بسیاری از پاسخ‌دهندگان علاقه‌مند به راهاندازی مشاغل گردشگری بودند و از عدم موفقیت در وادی رسمی برای کمک به انجام این کار انتقاد کردند. عدم رضایت از دولت و استراتژی گردشگری آن موضوعی قابل‌بحث و تبادل نظر بوده و بین اهداف پروژه‌های گردشگری روستایی و شیوه تلاش برای اجرای آن، اختلاف وجود دارد. چه بسا که اهداف غیرواقعی از سوی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان که تجربه و تخصص کافی نداشته‌اند و انتظارات روستاییان از سهم گردشگری در احیای اقتصادی و اجتماعی بسیار خوش‌بینانه بوده، تعیین شده باشد. به نظر می‌رسد که مقامات تمایل به برقراری ارتباط با ساکنان محلی و در نظر گرفتن نیازهای آن‌ها ندارند و هرگونه سوءتفاهم را به وجود می‌آورند. بنابراین به نظر می‌رسد که گردشگری در ایران به‌مثابه عامل اصلی رشد برای اقتصادهای روستایی و فعالیت اقتصادی مورد تأیید جمعیت‌های ساکن دیده نمی‌شود. در عوض، این یک منبع تکمیلی از درآمد است که ضمن انتقاد شدید، به توسعه کمک می‌کند. مخالفت و نگرانی درمورد گردشگری را نمی‌توان نادیده گرفت و در صورت پیشرفت باید مورد توجه قرار گیرد؛ درحالی‌که علاقه خود را به گردشگری پایدار روستایی نشان می‌دهد. به‌طور کلی سیاست‌های رسمی که برای روستاهای ایران تدوین شده تا به امروز ناقص بوده و به‌درستی در برنامه‌های گسترده‌تر ادغام نشده‌اند. یکی از چالش‌های آینده، آشتی‌دادن دیدگاه‌های واگرا و ابداع پروژه‌های مؤثر گردشگری روستایی است که به‌طور فعال ساکنان را درگیر می‌کند. باین‌حال، برای مقایسه و تقابل تجربیات هورامان تخت با سایر روستاها، تحقیقات بیشتری لازم است. می‌توان تجزیه و تحلیل‌های جامع‌تری را انجام داد و مصاحبه‌هایی با مقامات صورت گرفت تا بتوان پویایی تصمیم‌گیری رسمی را بهتر ارزیابی کرد. نتایج چنین کارهایی می‌تواند به روشنایی در گردشگری روستایی و به‌طور خاص مقصد متمایز ایران کمک کند.